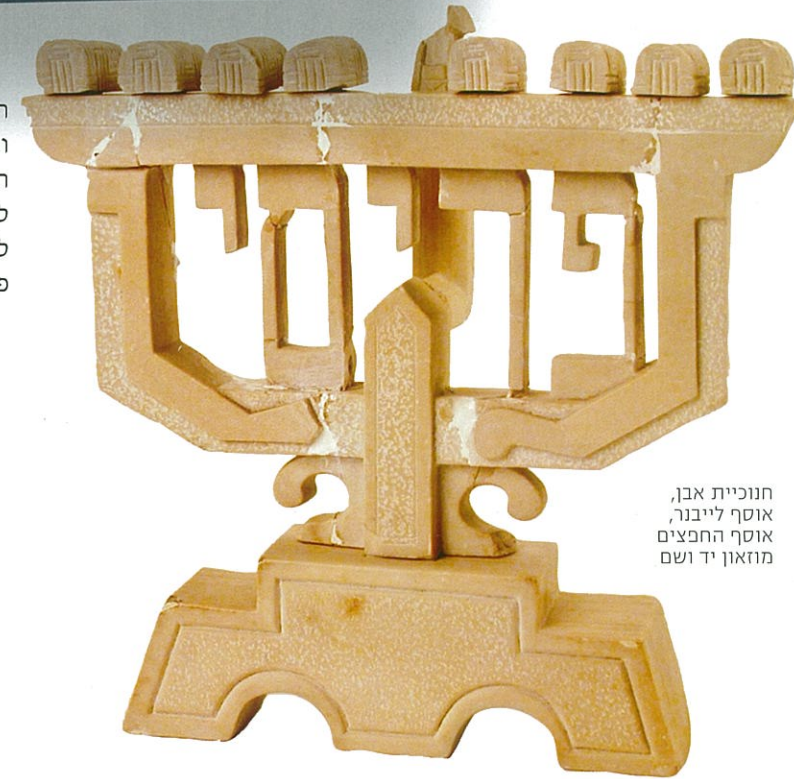

אור איתן מקפריסין

חנוכיית אבן ממחנה מעצר בריטי בקפריסין

חנוכיית אבן, אוסף לייבנר, אוסף החפצים ממוזון יד ושם

הציונית בארצות הברית. כעבור זמן קצר, בזכות כישוריו ואישיותו הכריזמטית, נבחר לייבנר לצאת בשליחות לארצות הברית. שם התיידד עם השופט ברנדייס, שראה בלייבנר סמל לדמות החלוף שלא נרתע מכל עבודה פיזית אך נמשך גם למוזיקה ולתרבות. ביום 27 בפברואר 1937 כתב לייבנר למשה פומרנץ ממשמר העמק:

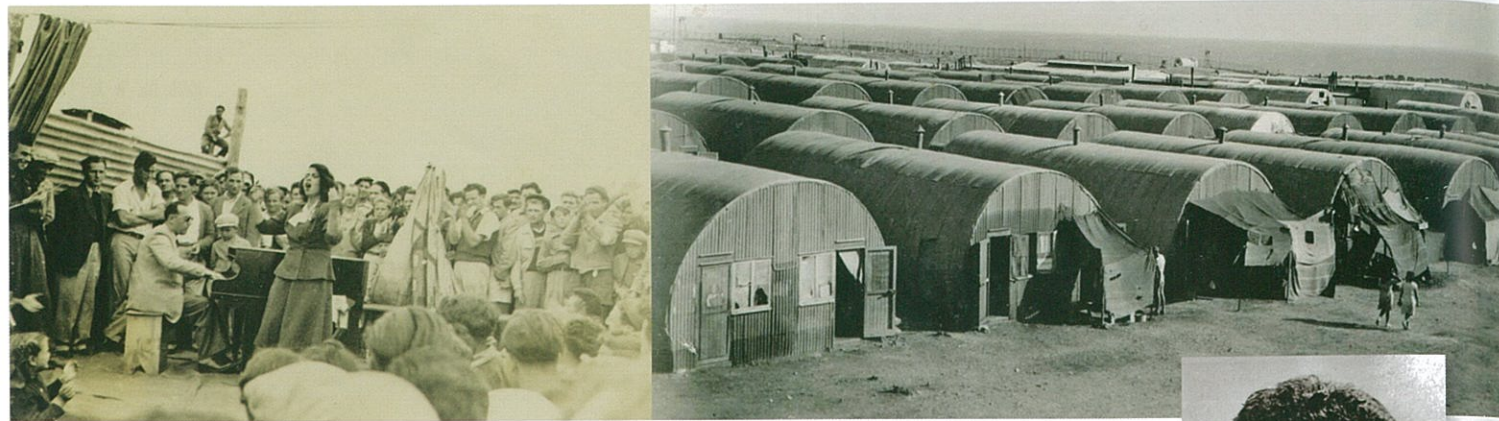
נפגשתי עם גב' ורבורג [אשתו של פליקס ורבורג, מייסד ארגון הג'וינט]. רוב הזמן הייתי נאלץ להגן על הציונות ועל האמריקניות שלנו בזה שהננו מנצלים את אמריקה, מוציאים ממנה את כל אשר ביכולתה לתת לנו, וכשמגיע הזמן שאמריקה יכלה להשתמש בנו, אנחנו כאילו "מראים לה את האף" ועולים ארצה. האם אין זו סיבה מספיקה לאנטישמיות? הדבר הזה קצת הרגיו אותי עניתי לה שאם נשקף על כל העניין מבחינת ראות עולמית, אנחנו מכניסים תרבות וקידמה לתוך חלק אחד של התבל אשר מפגר מבחינה זאת (ברור שעליה לא ישפיעו נימוקים ציוניים-סוציאליסטיים). אין אם כן כל סיבה למה שהעולם הרחב לא יחייב ולא יעריך את מפעלנו, ועובדה היא שהערכה זו קיימת אצל ה"גויים" [...]

התראיתי עם ברנדייס [...] הוא התעניין בפרטי-פרטים – מה מכניס לנו יום עבודה, מה היא רמת החיים שלנו? איזה אחוז של התקציב שלנו מוצא לכלכלה וכמה עולה לנו שכר-דירה? מהי מידת המכניזציה בחקלאות בארץ, והאם היא מוצדקת? וכנה, וכנה. הרגשתי היא שהוא ידד נאמן של תנועתנו.

בימי מלחמת העולם השנייה היה יהושע לייבנר נציג קרן היסוד והמגבית היהודית בקהילות יהודיות בעיראק, בהודו, במצרים ובדרום אפריקה. בין נסיעה לנסיעה עבד בדיר הכבשים שבקיבוץ. ביומנו ובמכתביו מתקופה זו מצטיירים חייהם של השליחים כחיים רצופי קשיים, נסיעות ממושכות ממקום למקום ותנאי לינה בסיסיים. על האתגרים למשפחתו של השליח, המתלווה לנדודיו, כתב ב־1944 מקווינסטאון שבדרום אפריקה:

הנני יושב פה בעיירה נדחת זה היום השני. אף בעבודה זאת הנני לומד להעריך את הערך הסוציאלי של השבת. בשבת אין נוסעים ולכן ישנה אפשרות לפעמים לשבת במקום אחד ולישון באותה מיטה 2-3 לילות רצופים. במשך ששת הימים האחרונים זו היא העיירה החמישית שאני מבקר [...]

פנינה ואהוד חזרו למרכז שלנו יוהניסבורג [...] היינו יחד שלשתנו במשך כמה ימים לפני שבוע. מנצלים גם את פנינה לעבודת המגבית. שולחים את שנינו למקומות נפרדים והיא

שושנה דמארי ומשה וילנסקי בקפריסין, 1947

צריפי המחנות בקפריסין, בדמותם עוצבו ביזי החנוכייה

יהושע לייבנר (1910-1956)

עוד צריכה לסחוב את אהוד יחד איתה [...]. הדבר המנחם ביותר זוהי התנהגותו של אהוד בכל המסע הזה. הוא נסחב ממקום למקום, פעם עם שנינו ופעם עם פנינה לבד, הוא ישן ברכבות. ברוב המקומות אנחנו מכניסים אותו לכמה שעות ביום בגן ילדים חדש והוא את הכל מקבל באהבה.

"הוצרת נוער" במחנות המעצר

בתום מלחמת העולם השנייה עשו את דרכם עשרות אלפי פליטים יהודים מאירופה לארץ ישראל, אך הבריטים בלמו את שאיפתם להגיע למולדת. ספינותיהם נעצרו והובלו מחופי ארץ ישראל לקפריסין, שם הקימו הבריטים מחנות מעצר – וניצולי השואה שוב מצאו עצמם כלואים במחנות. אלפי פליטים שאך יצאו מתופת השואה נכלאו בקפריסין בחוסר מעש ובתנאי מחייה דלים, וארגון הג'וינט נחלץ לסייע להם להתגבר על הקשיים הרבים. על הסיוע מטעם הג'וינט היה אחראי מויש לאוב, ולסגנו מונה יהושע לייבנר. הוא יצא לקפריסין עם רעייתו פנינה ועם ילדיהם אהוד ורות, והצטרף לשליחים אחרים – מרביתם שליחי התנועה הקיבוצית שפעלו במקום לארגון חיי העצורים במחנות, להכשרתם ולשיפור תנאי המחיה. תרומתם הגדולה של שליחים אלה הייתה יצירת מוקדי תעסוקה לפליטים הניצולים; בכך הפיגו את השימומן שהיה נחלת העצורים והקלו על תחושותיהם הקשות.

זכר לחורבן בזעיר אנפין

פליטי השואה במחנות המעצר בקפריסין יצרו בין השאר מצבות אבן מיניאטוריות לזכר יקיריהם שנספו. פרטיהן גולפו באמצעים מאולתרים כסכני גילוח ומסמרים. לדוגמה, מצבה בין שני עמודים ועליה הכתובת "זכור / ד' את נשמת / הקדושים / מיכאל בן אברהם / מינדל בת משה / לוי בן מיכאל"; מעל הכתובת זוג אריות וביניהם לוחות הברית, בדומה לחזית ארון קודש; במרכז הפריט מדרגות מלבניות ובראשן התאריך 15/1/1944, ובהיקף גדר עמודים ו"שלשלת" מאבן וכן שער מסווג. צורת המצבה מזכירה, למשל, את קבר משפחת הרצל בווינה. המצבות הנדירות, השמורות בעיקר באוספים פרטיים, פורסמו בידי ד"ר חוה אלדובי במחקרה: H. Aldouby, "Miniature Tombstones from the Cyprus Detention Camps", Ars Judaica 3 (2007), pp. 91-100.

המרכזת תשמח לקבל מידע נוסף על פריטים ומצבות ממחנות קפריסין: etmol@ybz.org.il

לעיון נוסף

י' דניאלי, תוצרת נוער: סיפורה של סדנת "תו-נו" קבוצת נוער מגולי קפריסין, ארכיון יד יערי 2005.

חנוכיית האבן קשורה לאחת מהיוזמות החשובות של לייבנר בפעילותו במחנות המעצר: הקמתה מחדש של סדנת היצירה שפעלה במחנות העקורים באירופה, שכונתה "סדנת תרנו" (ראשי תיבות של "תוצרת נוער"). הוא תמך בהמשך פעילותה ודאג להשיג חומרים לעבודה וליצירה. הפעילות בסדנה העניקה תחושת משמעות וערך לנערים העצורים במחנה, ואפשרה לעצירים להתגבר על חוויית הריקנות המתמשכת שבחיי מחנה המעצר. ביצירות שיצרו מחומרים כמו אבן, עץ ובד הם ביטאו את חווייתיהם ואת שאיפותיהם – הלאומיות והאישיות גם יחד. פעילויות יצירתיות אלה היו בעלות ערך מרפא עבור הנערים ניצולי השואה, ורבים מהם העידו על כך בתארים את תקופת המעצר בקפריסין. היצירות הוצגו במחנה בתערוכה שיזמו לייבנר ושליחים נוספים. התערוכה זכתה להצלחה ועוררה הדים במחנות העצורים ובקרב אנשי היישוב בארץ, ולימים אף הוצגה שוב בארץ. חלק מהמזכרות שנוצרו בסדנאות נמכרו לשליחי הסוכנות ולחיילים הבריטים, ובכסף שקיבלו העצורים תמורת מעשה ידיהם הם זכו לשפר את תנאי חייהם.

לאחר פינוי מחנות המעצר שבקפריסין יצא לייבנר לשליחות כלכלית בארצות הברית. כעבור שנתיים חזר לטפח את דיר הכבשים בקיבוץ עין השופט ואף שימש גזר הקיבוץ. בשנת 1956 נפטר ממחלה והוא בן 46. בני משפחתו תרמו למוזאון יד ושם יצירות שקיבל יהושע לייבנר במחנות קפריסין כדי לתעד פרק זה בהיסטוריה, וכדי להנציח את דמותו ואת פועלו למען ניצולי השואה.

מצבה מיניאטורית מקפריסין (צילום: יניר אלדובי)